

Streszczenie w języku polskim

Rozprawa *Od depresji do bilansu życiowego. Nieznane teksty prasowe Aleksandra Kondratiewa z lat 1920-1939* opowiada o drodze twórczej pisarza Aleksandra Aleksiejewicza Kondratiewa na emigracji, którą spędził na Wołyniu i składa się z pięciu rozdziałów, podzielonych na odpowiednie podrozdziały.

W pracy bazuję w większości na nieznanymi dotychczas bądź mało dostępnymi tekstach, pochodzących z prasy emigracyjnej białych uchodźców z lat 1920-1939. Podstawą są dzienniki „Wołyńskie Słowo” („Волынское слово”, 1921-1930), „Za Swobodu!” („За Свободу!”, 1921-1932), „Mołwa” („Молва”, 1932-1934), „Miecz” („Меч”, 1934-1939), „Poslednije izwiestija” („Последние известия”, 1920-1927) i „Wozroźdienie” („Возрождение”, 1925-1940). W wyniku kwerend przeprowadzonych w bibliotekach Warszawy, Lublina, Równego, Moskwy, Tallina i innych miast europejskich odnalazłam łącznie 148 krótszych i dłuższych szkiców i recenzji prasowych autorstwa Kondratiewa. Epizodycznie w trakcie analizy wykorzystuję wcześniejsze jego teksty, jako ilustrację dla tezy o depresji, gnębiącej pisarza na długo przed rewolucją. Nawiązuję również do innych tytułów prasowych, w których poeta zamieszczał swoje wiersze i artykuły.

W pierwszym rozdziale rozprawy zajmuję się prezentacją życia i twórczości mało znanego literata Srebrnego Wieku. W końcowej jego części staram się również wykryć wątki depresyjne w tym niezwykle interesującym piśmiectwie oraz wyjaśnić przyczyny pewnej elegijności, obecnej u wszystkich białych emigrantów, a także powszechnej w ich prasie na Wschodzie i Zachodzie. Analizy dokonuję w większości na przykładach z wczesnej twórczości lat 1900-1910-ch: zbiorów opowiadań *Biały kozioł* (*Белый козел*, 1908) i *Uśmiech Aszery* (*Улыбка Ашеры*, 1911) oraz poezji *Wiersze* (*Стихи*, 1905) i *Czarna Wenery* (*Черная Венера*, 1909).

Moim zdaniem, Kondratiew był nękany przez stany depresyjne jeszcze w latach 1900-1910-ch, kiedy pisał nostalgiczne teksty, zwierając się w nich czytelnikom z przeświadczenia o opuszczeniu świata doczesnego przez Bóstwo, najczęściej przedstawiane jako wszechmocna postać kobieca, często o szkodliwym wpływie na człowieka (mężczyznę). Interpretację powyższą uważam za typowo biograficzną, związaną z silnym zamięświeleniem autora do zjawisk o charakterze demonicznym

i nadprzyrodzonym w środowisku naturalnym, pokazywanych właśnie za pomocą „duchów przyrody”.

W rozdziale drugim śledzę wątki rewolucyjne w twórczości faktu autorstwa Kondratiewa i znanych polityków tego okresu. Opisuję też dokonania pisarzy-rewolucjonistów, przedstawianych przez wołyńskiego emigranta na łamach gazet (Karamzin, Rylejew, Briusow, Jesienin i inni). W tym fragmencie rozprawy przeprowadzam analizę w oparciu o szkice biograficzne pisarza o „kolegach po piórze”, mających rewolucyjne bądź ewolucyjnie demokratyczne poglądy – to przede wszystkim Karamzin, Rylejew, Balmont, Briusow, Jesienin i Sawinkow.

Najważniejsza wydaje mi się uwydatniona stronniczość w opisach pisarzy-rewolucjonistów. Wielu z nich we wcześniejszej epoce autor uważał za swoich przyjaciół lub wzorce postępowania. Po roku 1917, niestety, nigdy już nie mógł przestać myśleć o nich jako o zdrajcach narodu, którzy podzielili Rosjan. Wyjątkiem był niewątpliwie uwielbiany Karamzin.

Równie istotne dla obserwacji w kluczu depresyjnym wydają się wspomnienia pisarza o dniach rewolucji lutowej i krótkiej epoce władzy Rządu Tymczasowego w Pałacu Taurydzkim (*Dziesięć lat temu (Десять лет тому назад, 1927)*). Kondratiew rozpatruje tam wydarzenia z punktu widzenia obywatela – przerażonego, zniecierpliwionego stanem przedłużającego się bezprawia. Tak szczegółowe przekazanie tych czasów z perspektywy niemal dziesięciu lat, spędzonych na emigracji, pokazuje, że opracowywał tekst na podstawie własnych wcześniejszych dzienników lub zapisków, być może porównując je z relacjami innych osób. W przeciwnym wypadku niemożliwe byłoby bowiem dokładne opisanie drogi każdego dnia do i z pracy, z opisami, dotyczącymi na przykład tego, gdzie stał tłum, chowając się przed kulami wystrzałów.

W trzecim rozdziale, poprzez opracowanie szeregu recenzji Kondratiewa, opowiadam o poglądach autora, ale również współczesnych mu zachodnich twórców emigracyjnych, niejednokrotnie o znacznie większym dorobku. Znaczną część omawianych tekstów stanowią krótkie publikacje bibliograficzne z gazety „Wołyńskie Słowo” z lat 1923-1926. Zawarte tam zostały recenzje czy krótkie opisy większości znanych w tym okresie autorów emigracyjnych.

Ta część rozprawy została dodatkowo wsparta kwerendą internetową, gdzie poszukiwałam wydań opisywanych przez autora publikacji. Znaczną ich liczbę udało się odnaleźć w różnych elektronicznych bibliotekach i archiwach Rosji oraz USA,

a także na stronach aukcyjnych, gdzie osiągają obecnie wysokie ceny. Jeśli wydania są dostępne, staram się do nich nawiązywać. W wybranych wypadkach porównuję również zawartość Kondratiewowskich wzmianek bibliograficznych z recenzjami innych krytyków i historyków literatury.

W czwartej części rozprawy przedstawiam wizerunki pisarzy rosyjskich, wybrane przez wołyńskiego emigranta do szkiców, z pominięciem tych o poglądach rewolucyjnych, ponieważ ich sylwetki nakreśliłam w rozdziale drugim. Opracowanymi w poniższym rozdziale autorami byli między innymi: Annienski, Sołogub, Kreczetow, Gumilow, Polakow i inni, starsi pisarze XIX wieku.

Ciekawy jest bardzo osobisty stosunek Kondratiewa do życia i twórczości tych autorów. Wielokrotnie starał się „wybielić” ich osobowość, pokazując najlepsze strony, kosztem odejścia od biografii. Ta cecha występuje w opozycji do nakreślonych wcześniej negatywnych, prześmiewczych metod konstrukcji życiorysów pisarzy-rewolucjonistów.

W ostatnim rozdziale przechodzę do typowo literackiej twórczości Kondratiewa, z której staram się wyłonić i opisać wątki mitologiczne, głównie z perspektywy biograficznej, którą przyjął w całości rozprawy.

Część tą podzieliłam na trzy podrozdziały. W pierwszym nawiązuję do niezbadanych dotychczas opowiadań, mitologizujących drogę życiową Chrystusa, już zmarłego, ale jeszcze nawiedzającego śmiertelników na Ziemi (*Statuetka według zamówienia Bereniki (Статуя по заказу Береники, 1925)*) czy powodującego ucieczkę z piekła pijaka Joezera i jego zmartwychwstanie (*Historia o zmartwychwstałym Joezerze (История о воскресшем Иоэзере, 1927)*). Drugi, na podstawie tomiku sonetów *Bogowie słowiańscy (Славянские боги, 1936)* oraz innych utworów, głównie o charakterze publicystycznym, został poświęcony wołyńskim zwyczajom ludowym, nawiązującym do najdawniejszych tradycji słowiańskich. W trzecim pokazuję wpływ rewolucji na mitologiczną, spirytualną i demonologiczną twórczość pisarza. Tutaj opieram się przede wszystkim na najobszerniejszej powieści demonologicznej autora *Na brzegu Jarynia (На берегах Ярыни. Демонологический роман, 1930)* oraz znacznie krótszym utworze *Sny (Сны, 1990)*.

Zauważalne, że niemal w każdym utworze mitologicznym pisarza można odnaleźć wątki biograficzne i autobiograficzne. Wywodzę więc, że za pomocą dłuższych opowiadań i powieści chciał oddać własne rozterki i bolączki, zwłaszcza te, wiążące się z pozostawaniem na obczyźnie. Jednocześnie zainspirowany był kulturą

ludową Wołynia i jego niezwykle interesującymi dziejami, co dało wyraz w niemal wszystkich tekstach części drugiej rozdziału. Artykuły są bardzo interesujące nawet pomimo swoistego nacjonalistycznego tonu.

Uważam, że rozprawa wnosi wiele nowego w badania spuścizny Kondratiewa, ponieważ doprowadziła do częściowego udostępnienia nieznanego dorobku prasowego coraz bardziej popularnego w kręgach rosyjskich i ukraińskich pisarza. Co warto podkreślić, niezwykle wyniki udało się osiągnąć ze względu na przyjętą metodę badawczą. Nie było dotąd uczonych, którzy wykorzystywaliby do opracowania twórczości autora metodę biograficzną, bazującą na niełatwych uwarunkowaniach psychologicznych i bytowych jego życia (zwłaszcza po rewolucji), a mniej skupiającą się na postaciach, które przedstawiał.

Summary

My thesis “From Depression to Life Review. Alexandr Kondratyev’s Unknown Journalistic Texts from 1920 to 1939” (“Od depresji do bilansu życiowego. Nieznane teksty prasowe Aleksandra Kondratiewa z lat 1920-1939”) describes the literary career of the writer Alexandr Alexeyevich Kondratyev during his political emigration in Volyn (nowadays Ukraine, formerly Poland). It consists of five chapters, divided into topics.

I base the dissertation on the texts found in the press of the so-called white émigrés from the years 1920-1939. The most important sources are the newspapers *Volynskoe Slovo* (*Волыньское слово*, 1921-1930), *Za Svobodu!* (*За Свободу!*, 1921-1932), *Molva* (*Молва*, 1932-1934), *Mech* (*Меч*, 1934-1939), *Poslednye izviestya* (*Последние известия*, 1920-1927) and *Vozrozhdenye* (*Возрождение*, 1925-1940). I visited the libraries in Warsaw, Lublin, Rovno, Moscow, Tallinn and other European cities and found altogether 148 shorter and longer press essays and reviews written by Kondratyev. Earlier examples of his literary output are used in my analysis occasionally, in order to illustrate the thesis that Kondratyev suffered from depression, even long before the February Revolution of 1917. I also mention some of the other newspapers in which he published his poetry and articles.

In the first chapter I present the life and literary output of Kondratyev, a little-known Russian author of the Silver Age. In the concluding part of the chapter I also try to detect traces of depression in the plots of his poetry and prose and to explain the reasons for certain elegy, which is common both in all writing of the white émigrés and in newspapers in the East and the West. I analyse mainly the early Kondratyev’s literature of 1900-1910’s: the short story cycles “The White Goat” (“Белый козел,” 1908) and “The Smile of Astarte” (“Улыбка Ашеры,” 1911) and the poetry books “The Poems” (“Стихи,” 1905) and “The Black Venus” (“Черная Венера,” 1909).

In my opinion, Kondratyev was suffering from depression as early as in the 1900’s and 1910’s, when he wrote some nostalgic texts, confiding his conviction of the Deity’s abandonment of the world to his readers. The Deity was mainly shown as an omnipotent woman, whose influence on the man was often harmful. I think my interpretation is typically biographical, connected to the writer’s strong fondness for demonical and supernatural phenomena in the natural environment, shown especially by the occurrence of the “ghosts of nature.”

In the second chapter I trace some revolutionary subplots in the nonfiction part of Kondratyev's oeuvre and in the writing of some of the most well-known Russian politicians of the period. I also describe the achievements of the authors-revolutionaries, shown by the writer in the newspaper articles (Karamzin, Ryleyev, Briusov, Yesenin and others). In this part of the thesis I interpret the writers' lives by analysing Kondratyev's biographical essays about them. They had strong revolutionary or democratic views on politics. These writers were Karamzin, Ryleyev, Balmont, Briusov, Yesenin and Savinkov.

I find Kondratyev's tendency to emphasise the revolutionary writers' partiality to be of the utmost importance. The author considered most of them his friends or role models. After 1917 he would never again think about them in other terms than as the traitors of the Russian nation who had divided the Russian people. The only exception was his beloved Karamzin.

Equally important for observing the theme of depression are his memories concerning the February Revolution days and the short period of Provisional Government in the Tauride Palace in "Ten Years Ago" ("Десять лет тому назад," 1927). He presents there revolutionary events from the point of view of a citizen – terrified and irritated by the state of prolonged public terror. Such a precise description of the times, written after almost ten years spent in Volyn, shows that Kondratyev worked on the text using his earlier notes or diaries. He may have also compared them to the accounts of other people. Otherwise, it would not be possible to depict his daily walk to and from work, which changed every day, and, for example, describe the exact places where the crowd hid from the firing.

In the third chapter I use Kondratyev's reviews to relate his outlook on contemporary literature and culture. I also describe the achievements of the Russian emigrants in the West. They usually had larger literary output than he did. Many of texts referred to in this chapter are short bibliographical publications from *Volynskoye Slovo* (1923-1926). They included either reviews or short descriptions of the most popular authors of Russian emigration.

Nevertheless, I had to include internet sources in my research. I was looking for the editions that Kondratyev described and I managed to find the great amount in the Russian and U.S. e-libraries and e-archives and in the online auctions, where they occasionally reach high prices. I try to refer to the editions that are available. Sometimes

I compare the content of Kondratyev's bibliographical notes to the reviews of other critics and literary historians.

In the fourth part of the thesis I describe Kondratyev's portrayals of the popular Russian writers, excluding the revolutionaries presented in the second chapter. The authors depicted here are: Annenskiy, Sologub, Krechetov, Gumilyov, Polakov, as well as the other older writers of the 19th century.

Kondratyev shows a deep personal interest in picturing the lives and outputs of chosen authors. Many times he even tried to justify their public images, showing their best sides and abandoning biographical accuracy. This characteristic occurs in the opposition to the earlier used, negative, irreverent method of constructing biographies of the revolutionaries.

In the last chapter I analyse the typically literary output of Kondratyev from the mainly biographical perspective, common to the whole thesis, and focus on finding and describing the mythological subplots.

This part is divided into three subchapters. In the first I refer to the short stories which depict the mythologised account of Jesus Christ, who is already dead, yet either visiting mortals on the Earth ("The Statue Ordered by Berenika" ("Статуя по заказу Береники," 1925)) or causing escape of the drunkard Joezer from Hell and his resurrection ("The Story About the Resurrected Joezer" ("История о воскресшем Иоэзере," 1927)). The second, based on the sonnet cycle "Slavic Gods" ("Славянские боги," 1936) and the other, mainly journalistic, pieces of writing, focuses on Volyn's national culture and traditions, connected to the region's earliest Slavic origins. In the third, I show the impact of the Revolution on the mythological, spiritual and demonical writing of Kondratyev. I mainly rely on his largest demonological novel, "On the Banks of the River Jaryn" ("На берегах Ярыни. Демонологический роман," 1930) and the much shorter work "Dreams" ("Сны," 1990).

It can be noticed that biographical and autobiographical subplots can be found in almost every mythological piece of his. Thus I conclude that in his stories and novels he tried to portray his own sorrows and perplexities of being an emigrant. At the same time, he was inspired by the folk culture of Volyn and the extraordinarily interesting history of the region. It is visible in almost every piece described in the second subchapter. The articles are very absorbing, nevertheless they have been written with a nationalistic bias.

I think that my dissertation proved beneficial to the study of Kondratyev's legacy, because it caused the partial publication of his unknown journalistic writing which is becoming more popular in Russia and Ukraine. What I want to stress is the great relevance of the chosen biographical method. No critics so far have used this method. However, I consider it very important to portray him as a person struggling with depression and hardships, especially after the Revolution. Other literary historians focused mainly on describing his literary characters and not the writer himself.

Резюме

В диссертации, озаглавленной *С депрессии к жизненному автопортрету. Неизвестные прессовые очерки Александра Кондратьева 1920-1939 гг. (Od depresji do bilansu życiowego. Nieznane teksty prasowe Aleksandra Kondratiewa z lat 1920-1939)*, раскрывается тема истории волынской эмиграции писателя Александра Алексеевича Кондратьева. Работа состоит из пяти глав и тематических параграфов.

Предлагаемый анализ опирается на текстах, опубликованных в прессе белых эмигрантов в 1920-1939 гг. Основой являются ежедневники «Волынское слово» (1921-1930), «За Свободу!» (1921-1932), «Молва» (1932-1934), «Меч» (1934-1939), «Последние известия» (1920-1927) и «Возрождение» (1925-1940). Во время поисков, проведенных мною в библиотеках и архивах Варшавы, Люблина, Ровного, Москвы, Таллина и других европейских городов, удалось собрать 148 статей и отзывов на книги авторства Кондратьева. Эпизодически на страницах работы появляются и ранее написанные его произведения, как иллюстрация для тезиса о депрессии, терзающей писателя еще до революции. Упоминаются также другие прессовые издания, в которых поэт помещал свои стихотворения и статьи.

В первой главе работы я занимаюсь исследованием жизни и творчества мало известного литератора Серебряного века. В конце пытаюсь также выделить депрессивность в этом необыкновенно интересном творчестве и показать, почему я нахожу, что некоторая элегийность присутствовала у всех белых эмигрантов, а также была общей для эмигрантской прессы Востока и Запада. Преимущественно я анализирую раннее творчество 1900-1910-х годов: сборники рассказов *Белый козел* (1908) и *Улыбка Ашеры* (1911), а также поэтические книги *Стихи* (1905) и *Черная Венера* (1909).

По-моему, депрессия мучила Кондратьева еще в 1900-1910-х годах, когда он писал своеобразные ностальгические тексты, доверяя читателю свое убеждение об отсутствии Бога в мире, который он сам построил. Этот Бог обычно принимает женскую ипостась, часто является также вредным для человека (мужчины). Думаю, что указанная интерпретация типично биографическая, связанная с сильным пристрастием автора к демоническим и сверхъестественным явлениям

в натуральной среде, окружающей человека, показанным именно через «одушевление природы».

Во второй главе я разрабатываю революционную тематику в философско-исторической литературе авторства Кондратьева и других, более известных политиков этого времени. Кроме того, развиваю тему писателей-революционеров, описываемых волынским эмигрантом на страницах прессы (Карамзин, Рылеев, Брюсов, Есенин и другие).

Наиболее существенным кажется увлечение характеристиками писателей-революционеров. Со многими из них Кондратьев раньше дружил или думал о них, как о модели поведения как в литературе, так в жизни. После 1917 года, к сожалению, уже никогда не мог не говорить о них, как об изменниках народа, которые делили русских. Исключением является несомненно любимый Карамзин.

Не менее важными для анализа депрессивности творчества писателя являются его воспоминания о днях февральской революции и короткой эпохе Временного правительства в Таврическом дворце (*Десять лет тому назад*, 1927). Он дает там свое восприятие с точки зрения гражданина, напуганного видом борющихся друг с другом солдат и нетерпеливого от продолжающегося состояния бесправия. Более подробное описание этих времен с перспективы почти десяти лет, проведенных на эмиграции, показывает, что автор разработал текст на основании собственных дневников или записок, и возможно, что перед публикацией сравнил его с другими похожими. В ином случае невозможно стало бы, например, воспроизвести дорогу до и с работы, с описанием того, где стояла толпа, скрывающаяся от пуль.

В третьей главе, путем обработки отзывов и рецензий Кондратьева на книги и газетные статьи, я говорю не только об авторских вкусах, но тоже о мнениях современных западных эмигрантов, неоднократно значительно более известных, чем он сам. Самую большую часть описываемых текстов составляют короткие библиографические публикации в газете «Волынское слово» 1923-1926 годов, включающие рецензии и очерки большинства известных в это время эмиграционных авторов.

Эта часть работы дополнялась интернет-поиском. На интернет-сайтах и в электронных библиотеках я искала изданий описываемых автором публикаций. Большинство из них удалось найти именно в разных электронных библиотеках и архивах России, Европы и США, а также в каталогах интернет-

аукционов, где они пользуются популярностью и достигают высокой стоимости. Если издания были доступны, я старалась их упомянуть. В определенных случаях я также сравнивала содержание кондратьевских библиографических отзывов с рецензиями других критиков и историков литературы.

В следующей главе я рисую силуэты писателей, избранных волынским эмигрантом для оценки, с исключением тех революционно расположенных, потому что о них, как уже говорилось, я пишу во второй главе. Среди писателей, жизнетворческий путь которых нарисован именно здесь, нашлись Анненский, Сологуб, Кречетов, Гумилев, Поляков и другие, еще старшие авторы XIX столетия.

Интересно весьма личное отношение Кондратьева к жизни и творчеству избранных им писателей. В своих текстах он многократно пытался отобразить их «отбеленными», показывая их хорошие черты, к сожалению, путем разрыва с биографией. Эта черта выступает в оппозиции к начерченным раньше негативным, высмеивающим методом отображения жизнетворческих биограмм писателей-революционеров.

В последней главе я перехожу к описанию литературного творчества и историко-литературных очерков, обусловленных мифологической тематикой. Исследуя эту часть литературной деятельности Кондратьева, я пользуюсь преимущественно биографическим методом, принятым во всей работе.

Эту главу я поделила на три тематических раздела. В первом анализирую рассказы, мифологически разрабатывающие жизненный путь Христа, уже умершего, но еще посещающего смертных на Земле (*Статуя по заказу Береники*, 1927) или ставшего причиной побега из Страны Тьмы и воскресения Иоэзера, пьянствующего торговца вином (*История о воскресшем Иоэзере*, 1927). Второй раздел я посвящаю волынским обычаям, являющимся отпечатками древних славянских верований. Особенно хорошо это видно в томе сонетов *Славянские боги* (1936), а также других очерках публицистического характера. В третьем – показываю влияние революции на мифологическое, спиритуальное и демонологическое творчество писателя. Здесь опираюсь на самое большое по объему произведение автора *На берегах Ярыни. Демонологический роман* (1930) и намного более короткую повесть *Сны* (1990).

Заметно, что почти в каждом мифологическом произведении Кондратьева можно найти биографические элементы. Поэтому я считаю, что с помощью

больших рассказов, повестей и романов он хотел отразить собственные проблемы, в особенности те, связанные с жизнью в эмиграции. Одновременно его воодушевляла народная культура Волыни и ее необыкновенно интересная история, что можно почувствовать почти во всех исследуемых текстах, несмотря даже на их явный националистический тон.

Думаю, что предлагаемая работа вносит много нового в исследования наследия Кондратьева, потому что в ее рамках я довела до частичной публикации неизвестного прессового творчества все растущего в популярность писателя. Следует подчеркнуть, что необыкновенных результатов я достигла, опираясь на принятый биографический метод, который до сих пор не использовался в исследованиях творчества писателя. Наиболее интересно, что он базируется на довольно сложных психических условиях его жизни, особенно в эмиграции.